

Finländska särdrag i den medicinska svenskan

CHARLOTTA AF HÄLLSTRÖM-REIJONEN, TOM PETTERSSON OCH LENA SJÖBERG

Svenska talas både i Sverige och i Finland och är därmed ett så kallat pluricentriskt språk. De språkliga särdrag som karaktäriserar finlandssvenskan kallas finlandismer. Sådana förekommer inte bara i allmänspråket utan även i det medicinska fackspråket. I denna artikel diskuteras ett antal finlandismer som förekommer bland läkare och lekmän. För en effektiv kommunikation kan det vara bra att undvika de här medicinska finlandismerna, men det finns också situationer då finlandismerna kan underlätta kommunikationen mellan läkare och patient. För bästa resultat förespråkar vi en språklig medvetenhet hos läkare och annan vårdpersonal, som gör att en läkare själv kan välja de ord och uttryck som fungerar bäst i sammanhanget. Effektiv kommunikation är i allas intresse.

Ett pluricentriskt språk

Svenskan kan kallas ett pluricentriskt språk. Orsaken är bland annat att svenskan har modersmålstalare i två länder, att svenskan har officiell status i Finland och att det finns språkliga särdrag som är viktiga för den finlandssvenska identiteten.

Forskare har fastställt flera kriterier för vad som utgör ett pluricentriskt språk. Ju fler kriterier som uppfylls, desto klarare fall av pluricentricitet handlar det om. En stor del av världens språk är pluricentriska; europeiska exempel är engelska, franska, tyska och spanska och svenska. Pluricentriska språk har dominerande och icke-dominerande nationella varieteter, eller natiolekter som de också kallas, och i svenskans fall är det naturligtvis svenskan i Sverige som dominerar, medan finlandssvenskan är den icke-dominerande varietet (1).

SKRIBENTERNA

Charlotta af Hällström-Reijonen, fil.dr, avdelningsföreståndare för svenska avdelningen vid Institutet för de inhemska språken

Tom Pettersson, med.o.kir.dr, professor h.c., huvudredaktör för Finska Läkaresällskapets Handlingar

Lena Sjöberg, med.dr, AFAMEE, klinisk lärare i allmänmedicin och primärhälsovård, avdelningen för allmänmedicin och primärhälsovård, Clinicum, Helsingfors universitet

Finlandssvenska kännetecknas av vissa finländska särdrag, där uttalet är det mest påfallande draget, men också av finlandismer. De här finlandismerna är ord, uttryck, fraser eller strukturer som bara används i finlandssvenska eller som används i en annan betydelse än i svenskan i Sverige. Även sådana drag som är påfallande mer frekventa i finlandssvenskan än i svenskan i Sverige räknas till finlandismerna (2)

Den finlandssvenska språkvården har sedan slutet av 1800-talet haft en enhet mellan svenskan i Sverige och svenskan i Finland som mål, men i praktiken är målet närmast att hindra att skillnaden mellan finlandssvenskan och standardsvenskan växer (2).

Förhållandet mellan de två nationella varieteterna av svenska är asymmetrisk, och det betyder att det är finlandssvenskan som anpassar sig till svenskan i Sverige, inte tvärtom. Anpassningen är alltså inte ömsesidig. Även om tanken att funktionella och bra finlandismer borde införas i svenskan i Sverige onekligen ter sig lockande, går det bara undantagsvis att genomföra. Asymmetrin är alltså ett faktum vi måste acceptera. Detta gäller inte bara allmänspråket utan även det medicinska språket och innebär i praktiken att vi inte kan unna oss en egen finlandssvensk medicinsk terminologi.

Samtidigt är språk är en kulturyttring, och individens eget modersmål är oerhört viktigt för identiteten. Det komplicerar frågan om finlandismers vara eller icke-vara. Som medveten språkbrukare är man därför tvungen att balansera mellan språkriktighet, effektiv kommunikation och identitet. Då krävs en

viss insikt och språklig kännedom. Den som vet vad som är finlandssvenskt och vad som är standardspråkligt har en möjlighet att välja och att anpassa sig till situationen. Det här är viktigt inte minst i kontakten mellan läkare och patient, och även de anhöriga.

I fråga om skillnaderna mellan den svenska som talas i Finland och den svenska som talas i Sverige tänker man ofta på de mer formella aspekterna av språket: lexikon, morfologi, fraseologi, syntax och uttal, men även de kommunikativa mönstren är olika i de två varieteterna. Språkforskare har jämfört kommunikationen i samma typer av samtal i liknande miljöer i Sverige och Finland som förs på finska och svenska. Bland annat har man undersökt hur samtal förs inom vårddomänen mellan läkare och patienter. Undersökningarna visar att även om likheterna är många finns det också skillnader mellan de två länderna. Man kan lite förenklat säga att det finlandssvenska kommunikationsmönstret placerar sig mitt emellan det sverigesvenska och det finska.

Vi kan alltså tala om delvis olika kommunikationskulturer. En skillnad som kan iaktas är en tendens till ett mer formellt pronomentilltal i finlandssvenska samtal mellan läkare och patient än i motsvarande samtal i Sverige. Skillnaderna är ändå inte absoluta och individuell variation förekommer också, dvs. enskilda läkare kommunicerar på olika sätt med sina patienter. Vissa är mer formella, andra är mer familjära, vissa är mer rakt på sak medan andra lindar in sitt budskap. Opersonliga konstruktioner, som bruket av *man* eller av passivkonstruktioner, utnyttjas ofta i finlandssvenska samtal som en teknik att undvika direkt tilltal. Att tilltala en patient med förnamn är långt mer ovanligt i finländsk kontext än i svensk (3). Denna typ av skillnader tar vi inte upp i denna artikel; vi pekar bara på att det här är en intressant och viktig aspekt av språk och kommunikation.

Här kommer vi alltså enbart att diskutera finlandismer som förekommer i det medicinska språket. Finlandismerna är sådana som kliniska lärarna Tom Pettersson och Lena Sjöberg noterat bland läkare och övrig medicinsk personal, men många av dem förekommer också bland lekmän. När vi talar om finlandismer är det bra att hålla i minnet att det finns regionala skillnader. Praxis kan variera beroende på var i Finland man befinner sig.

En känd och ofta använd finlandism är den medicinska specialiteten *inre medicin* som i Sverige benämns *internmedicin*, *invärtes medicin* eller *invärtesmedicin*. En specialist

i inre medicin kallas i Sverige *internist*. Notera dock att det sammanskrivna adjektivet inremedicinsk förekommer i både Svenska Akademiens ordlista (SAOL) och Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO). När *Finska Läkaresällskapets Handlingar* gav ut ett temanummer om specialiteten i fråga valde redaktionen medvetet att använda den finlandssvenska benämningen, för att inte bryta en språklig tradition.

Översättningslån

Sambandet mellan finlandismen och finskan är inte uppenbar i fråga om inre medicin (fi. *sisätautioppi*), och därför är detta ett undantag bland de finlandismer vi tar upp i denna artikel. Finskan finns nämligen mycket ofta med som bakgrundskraft när finlandismer uppstår.

Översättningslån är vanliga. Ett exempel på översättningslån är *kärlkirurgi* som genom påverkan av finskans *verisuonikirurgia* i Finland ofta kallas *blodkärlskirurgi* (4). Det svenska läkare kallar *blodstatus*, kallas i Finland ofta *blodbild*, sannolikt med finskans *verenkuva* som modell.

De flesta läkare, både i Finland och Sverige, och både på svenska och på finska, använder förkortningen EKG för *elektrokardiogram* eller *elektrokardiografi*. Men det finns också läkare i Finland som på finska säger *sydänfilmi* och därför också använder finlandismen *hjärtfilm*. Den snarlika termen *hjärnfilm* hör man ibland i stället för *elektroencefalografi*, EEG. Det kan tänkas att läkare använder dessa ord för att förenkla termanvändningen för lekmän, eftersom de här termerna säkerligen kan vara en utmaning för många patienter. Bra är ändå att hålla de korrekta termerna i minnet (4).

En av de vanligare finlandismerna är *belastnings-EKG*, sannolikt från finskans *rasitus-EKG*. I Sverige används termen *arbets-EKG* när man menar EKG-registrering under väldefinierat fysiskt arbete. Den i det närmaste synonyma termen *kliniskt arbetsprov* används i båda länderna (fi. *kliininen rasituskoe*).

Ett besvärligt ord som vi förenklat i Finland är det så kallade *papa-provet* (fi. *papa-koe*). Förkortningen *papa* kommer från namnet Papanicolaou, det är alltså en så kallad eponym. George N. Papanicolaou (1883–1962) var en grekisk-amerikansk patolog som utvecklade det gynekologiska cellprovet, papanicolaouprovet (5). Visst är det enklare att använda kortformen *papa*, i stället för det svårstavade och svåruttalade Papanicolaou-prov eller

Papanicolaou-utstryk. Men i Sverige kallas det vanligen helt enkelt *gynekologiskt cellprov*.

I kategorin översättningslån hittar vi även finlandismen *jourpoliklinik*, som i Sverige – och på Åland – har den konkretare och mer genomskinliga benämningen *akutmottagning*, eller ofta bara *akuten*. Att finskans *päivystyspoliklinikka* ligger bakom finlandismen är uppenbart.

Kortformen *reuma* för *reumatism* är mycket vanlig i Finland. Den förekommer både fristående och i sammansättningar som *reumasjukdomar*, *barnreuma*, *reumafeber* och så vidare. Detta torde bero på att sammansättningar med *reuma* används i finskan (*reumataudit*, *lastenreuma*, *reumakuume*). I Sverige används inte kortformen *reuma* just alls, utan där talar man om *reumatism*, *reumatiska sjukdomar*, *barnreumatism* och *reumatisk feber*. Ett specialfall är finlandismen ryggradsreuma (på finska *selkäränkareuma*) som i Sverige benämns *Bechterews sjukdom*, *bechterew* (med liten begynnelsebokstav) eller *ankyloserande spondylit*. För *reumatoid artrit*, alltså *ledgångsreumatism*, hör man inte sällan den finlandssvenska benämningen *ledreuma* (direktöversatt från finskans *nivelreuma*).

Tuki- ja liikuntaelimet kallas i Finland ofta för *stöd- och rörelseorganen* men i Sverige nöjer man sig med det kortare *rörelseorganen*. Därför borde också *tuki- ja liikuntaelinten sairaudet* (TULES) översättas med *rörelseorganens sjukdomar*, men föga överraskande förekommer också benämningen *sjukdomar i stöd- och rörelseorganen* i Finland.

Semantiska finlandismer

Det finns en kategori finlandismer som kan kallas semantiskt förskjutna eller helt enkelt semantiska. Sådana finlandismer är ord eller uttryck som används i en annan betydelse i finlandssvenskan än i svenskan. Ofta handlar det om att ett liknande ord i finskan täcker ett annat användningsområde än i svenskan. Det säger sig självt att sådana finlandismer kan ge upphov till missförstånd (2).

Ett exempel är ordet *angina*. När man använder benämningen *angina* utan närmare benämning tolkas det i Sverige vanligen, men inte uteslutande, som *angina pectoris*, *kärlkramp*. I Finland används det ofta både på svenska och finska om *angina tonsillaris*, det vill säga *halsfluss* eller *faryngotonsillit* (6).

Enligt Svensk ordbok är ett *biljud* ett "onormalt ljud som hörs vid avlyssning av hjärtat eller lungorna" medan ett *blåsljud* är ett "su-

sande eller visslande ljud som kan höras från hjärtrakten ofta vållat av hjärtfel", alltså ett blåsande ljud som hörs med stetoskop och orsakas av t.ex. förträngda klaffar eller klaffar som läcker. Läroboken *Kliniska färdigheter*, som sedan länge används som kurslitteratur hos oss, gör också en skillnad mellan *blåsljud* och *biljud* (7). I Finland tenderar vi emellertid att använda *biljud* för bägge. Det är inte osannolikt att finskans *sivuääni* haft en andel i detta.

Den svenska motsvarigheten till finskans och engelskans *dementia* är *demens*, inte *dementi*, som betyder 'förnekande'. Ibland hör man ändå finlandssvenskar, till och med läkare, säga *dementi* också om sjukdomen *demens*. *Demenssjukdom* är en samlande benämning som innefattar både t.ex. *Alzheimers sjukdom* och lindrigare minnesstörningar. *Minnessjukdom* är för övrigt en term som mest förekommer i Finland, där vi kan ana det bakomliggande finska ordet *muistisairaus*.

Även *hjärnförlamning* är en semantisk finlandism när det används i betydelsen *slaganfall* eller *stroke*. Termen *hjärnförlamning* betyder nämligen *cerebral pares*, *CP*, i standardsvenskt språkbruk, men genom inflytande från finskans *aivohalvaus* har ordet *hjärnförlamning* felaktigt också använts om *stroke*.

Det finska verbet *hoitaa* motsvaras i svenskan av två verb med olika betydelsenyanser: *vårda* och *behandla*. *Hoitaa* täcker alltså ett vidare användningsområde än svenskans *vårda*. I standardsvenskt språkbruk behandlas sjukdomar, de vårdas inte. Däremot kan patienter både vårdas och behandlas. Finskans användning av *hoitaa* ger upphov till att många i Finland använder verbet *vårda* också i fråga om sjukdomar.

Uttalsskillnader

Finskan och svenskan uttalar av tradition latinska ord på olika sätt, och det här syns naturligtvis i läkarlatinets också. I svenskan uttalas c som s framför vokalerna e, i och y. Därför uttalas c i följande ord med s-ljud när vi talar svenska: *cefalosporin*, *cekum*, *celiaki*, *cervix*, *ciros*, *cysta* och *encefalit* medan *cancer* och *corona* uttalas med k, och *katarakt* och *kolon* både stavas och uttalas med k. På finska uttalas dessa ord vanligen med k.

Sista stavelsen i *klorokin* uttalas ofta med k av finländska läkare men i Sverige uttalas den med ett tje-ljud.

Betoningen kan också vara olika i finskan och svenskan. *Amöbiasis*, *psoriasis* och *schis-*

tosomiasis har betoningen på i:et omedelbart före a:et på svenska. Gluten uttalas med betoning på första stavelsen på svenska men andra stavelsen på finska (4).

Språklig medvetenhet

En finländsk läkare som kommunicerar på svenska måste ständigt balansera mellan det medicinskt och språkligt korrekta och patientens och läkarens vardagsspråk. I kommunikationen med branschkollegor väljer en språkligt medveten läkare de korrekta och etablerade medicinska termerna. Särskilt om kollegan inte är finländare torde korrekt terminologi alltid vara det effektivaste valet. Ett särfinlandssvenskt medicinskt fackspråk kan missförstås, eller åtminstone väcka undran bland svenska och nordiska kolleger.

I samtal med patienter är situationen ändå en annan. Då finns det situationer då finlandismerna kan fungera bättre än de standardsvenska termerna. Finns det kanske en risk att en patient tror sig ha något annat än ”ryggradsreuma” om läkaren använder de korrekta termerna *Bechterews sjukdom* eller *ankyloserande spondylit*? Kan patienten tappa förtroendet för en läkare som ”svänger sig” med komplicerade termer i stället för att ”tala som folk”?

En läkare som vinnlägger sig om god kommunikation anpassar naturligtvis sitt språk till situationen och mottagaren, och talar på ett sätt som patienten förstår. Det kan ibland

också innebära en medveten användning av finlandismer. Det hindrar ändå inte att läkaren samtidigt informerar patienten vad ryggradsreuma ”egentligen heter”. Även patienter har nytta av att känna till de riktiga medicinska termerna.

Charlotta af Hällström-Reijonen
charlotta.afhallstrom-reijonen@sprakinstitutet.fi

Tom Pettersson
tom.pettersson@helsinki.fi

Lena Sjöberg
lena.sjoberg@helsinki.fi

Inga bindningar

Referenser

1. International Working Group on Non-Dominant Varieties of Pluricentric Languages <http://www.pluricentriclanguages.org/> af Hällström-Reijonen C. Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag [doktorsavhandling]. Helsingfors universitet; 2012. Hämtad från: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7598-8>
2. Wide C, Lappalainen H, Rouhikoski A, Norrby C, Lindholm C, Lindström J et al. Variation in address practices across languages and nations. A comparative study of doctors' use of address forms in medical consultations in Sweden and Finland. *Pragmatics*. 2019;29:595–621. (<https://benjamins.com/catalog/prag.18031.wid>)
3. Pettersson T: Det svenska medicinska språket, Terminfo 1/2017. Tillgänglig på <http://www.terminfo.fi/sisalto/det-svenska-medicinska-sprak-374.html>
4. Nationalencyklopedin, George N Papanicolaou. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/george-n-papanicolaou>
5. Tack till dr Jarl Holmén, tidigare språkkonsult på Läkartidningen för bekräftelse av denna uppgift.
6. Lindgren S, Aspegren K (red). *Kliniska färdigheter*, 3:e upplagan. Studentlitteratur, Lund. 2011.

Summary

Finlandisms in Medical Language

Swedish is a pluricentric language spoken both in Sweden and in Finland. The linguistic features that characterize Finland Swedish are called finlandisms. These special features occur in the medical language as well as in common language. In effective communication avoidance of the finlandisms can be of help, particularly in communication between experts, especially non-Finland-Swedish experts, but in communication between the doctor and the patient there can on the other hand be situations where the finlandism facilitates communication. For best communication, we speak for linguistic awareness among healthcare professionals, which gives a choice between the finlandism and the standard Swedish word. Effective communication is in everyone's interest.